

Posudek na dizertační práci Dity Jelínkové *Šlechta v proměnách. Transformace sociálních, politických a ekonomických struktur v letech 1918 až 1948*, 2 díly, FF Univerzity Pardubice, 2015, 402 stran.

Volba tématu, originalita, přínos

Hned v úvodu budiž konstatováno, že volbou tématu, způsobem jeho zpracování i šíří záběru je předkládaná práce mimořádně kvalitním příspěvkem české historické vědě. Ač je téma šlechty v české historiografii v posledních desetiletích stále velmi frekventované, problematice šlechty ve 20. století se dosud věnovalo jen několik málo badatelů (nutno podotknout, že v první řadě autorka předkládané dizertační práce). Tuto dizertaci tak lze považovat za vůbec první práci, která reflektuje postavení šlechty v Československu v letech 1918 až 1948 komplexně a na základě, mimo jiné, dosud opomíjených pramenů, totiž osobních deníků a korespondence vybraných představitelů šlechty. S ohledem na použité prameny tak tato práce zcela jistě překonává monografii amerického historika Eagla Glassheima, v níž poprvé uceleně zpracoval problematiku národnostní identifikace šlechty za první Československé republiky, i nedávnou velmi skromnou dizertační práci Zdeňka Hazdry, vycházející převážně ze studií, které autor publikoval již dříve. Ráda bych tudíž vyzdvihla fakt, že autorka předkládá zcela originální dílo, v němž na své četné studie pouze odkazuje či prezentuje dříve zjištěné poznatky ve zcela novém kontextu.

Základním problémem, který práce zkoumá, je proměna šlechtické identity (naznačeno v kapitole Teoretická a metodická východiska, v kapitole 7 a v závěru) v důsledku rozsáhlých společensko-politických změn v letech 1918-1948. Přesněji řečeno autorku zajímá především otázka, jak se měnilo postavení šlechty v procesu „rozsáhlé společenské transformace po pádu habsburské monarchie“ a jak se v důsledku těchto změn měnila samotná šlechta (s. 23). Pro tyto účely si autorka vytypovala čtyři přelomová období – 1918-1938, rok 1938, období protektorátu Čechy a Morava (1939-1945) a období 1945-1948. Tematicky pak tato období (s výjimkou „kritického“ roku 1938, o kterém je pojednáno jinak a zvlášť) zkoumá z pohledu „transformací struktur“ – sociálních, politických a ekonomických, a strategií, jež šlechta vyvíjela, aby si zachovala své vedoucí postavení ve společnosti (Braunův koncept „obenbleiben“). Zároveň si autorka všimá toho, jak samotná šlechta reflektovala nejvýznamnější „mezíky“ (s. 19) sledovaných období v dochovaných ego-dokumentech.

Jak uvedeno samotnou autorkou, právě v analýze dosud přehlížených pramenů osobní povahy, z nichž autorka nově využila především osobních deníků šlechty, a v jejich kombinaci s prameny úřední povahy spočívá přínos a originalita práce. Autorka tak mohla na základě svého jedinečného výzkumu přistoupit k revidování tezí dřívějších prací. Za nejdůležitější považují tato zjištění:

- 1) Pro národnostní identifikaci šlechty nebyla stěžejní jazyková prostředí, v nichž měli své velkostatky, nýbrž spíše kontinuita a tradice (např. Leopold Thun-Hohenstein, s. 80-81)
- 2) Neplatí teze, tak často proklamovaná německými šlechtici, že ti velkostatkáři, kteří přijali republiku, byli postiženi pozemkovou reformou méně; zároveň neplatí teze o přímé úměře mezi rozlehlostí majetku a výší záboru (na jedné straně Schwarzenbergové s největší rozlohou majetku a Czerninové s největším zábohem)
- 3) Oproti tvrzením českých historiků o spravedlivé pozemkové reformě z národnostního hlediska je postavena teze o jejím národnostním aspektu
- 4) Politické a národnostní postoje šlechty se jednoznačně profilyovaly až po anšlusu Rakouska
- 5) Šlechta, ať už „česká“ či „německá“ nebyla jazykově-politicky homogenní skupinou, šlechta si zachovávala zcela jedinečné individuální postoje a strategie
- 6) Jestliže existovalo něco, co šlechtu spojovalo přes všechny společensko-politické změny, které prodělala v letech 1918-1948, tak to byl důraz na rodinnou tradici a kontinuitu – až teprve komunismus tuto „poslední sebeidentifikaci šlechty“ zcela rozrušil
- 7) I česká šlechta (resp. ta, která proklamovala svůj vztah k republice a k českému národu), v posledních letech až heroizována, se vyznačovala zcela pragmatickým postojem (např. dopis Z. R. Kinského, v němž se staví pozitivně k protektorátu)
- 8) Jsou to historikové, kteří dělají z minulých událostí ty „velké“ nebo „malé“ (viz prakticky žádná reflexe „činu, jenž nemá v novodobých dějinách šlechty obdoby“ (čí je to výroky?) ve studovaných ego-dokumentech.

Nutno vyzdvihnout, že Dita Jelínková je první, kdo využil k reflexi politických událostí sledovaného období deníků a korespondence žen a kdo reflektoval jejich absenci, paradoxně, ve všech prohlášeních šlechty tohoto období.

Práce s prameny, kritika a interpretace

Jak již bylo řečeno, novum práce spočívá ve velmi zdařilé analýze dosud opomíjených deníků šlechty, resp. ego-dokumentů. Ač autorka uvádí, které ego-dokumenty zkoumala (pocházející z 12 šlechtických rodin, z nichž na některé se zaměřila více), očekávala bych hlubší teoretickou reflexi deníků jako historického pramene. Zdá se, že autorka chápe deníky jako materiál, jenž historikovi umožňuje zcela bezprostřední přístup k prožívání a vnímání jeho pisatelů – např. s. 13, s. 326 („jak skutečně prožívali“) - jen na s. 18 je drobná zmínka o subjektivitě deníku. Domnívám se, že bylo možno uvažovat ve směru samotného psaní deníku jako jednoho z prostředků sebeidentifikace studované šlechty, jak naznačuje např. absence vstupu do NSDAP v deníku Ernsta Laudona. Také paměti, zpracované po delší době, zde paměti Z. R. Kinského nebo Alfonse Clary-Aldringena, jsou, ač je upozorněno na vztah jejich pisatelů k novému Československu a tedy jejich odlišný pohled na tehdejší události, v podstatě brány za bernou minci a citacemi z nich je dokazován postoj jejich pisatelů (s. 76 např. pro Clary-Aldringena). Nejsm si také jistá, jestli lze tvrdit, že Hugo Salm-Reifferscheidt přijal říšskou státní příslušnost „prokazatelně pod nátlakem okupačních úřadů“ (s. 295), když jako důkaz jsou uváděny stížnosti a odvolání Salmů v době poválečné (navíc, když byli předtím čtenáři obeznámeni se zcela pragmatickým postojem šlechticů k jednotlivým režimům). Tato poznámka míří spíše obecně k roli historika a váže jeho slova v závažných politických otázkách, zde konkrétně v restitučních sporech a procesech. Rovněž – je historik schopen odhalit, kdy se jedná o loajalitu k státu „upřímně myšlenou“ a kdy o „oportunní“? (s. 111)

Práce se sekundární literaturou, bibliografie

Autorka se zcela bravurně orientuje v odborné literatuře, vztahující se k tématu. Jako teoretická východiska posloužily autorce především práce německých autorů, zejména koncept „obenbleiben“ R. Brauna. Strategie šlechty za zachování „místa nahoře“ studovala autorka ve třech velmi inovativně a systematicky zvolených rovinách – oficiální, zákulisní a právní, přičemž pro období 1945-1948 konstatovala prakticky nemožnost uplatnění jakýchkoliv strategií (přesto, že se šlechtě dařilo vyvíjet tyto strategie i za Heydricha).

Možná právě vliv německé literatury (či chronologické vymezení práce?) však vedl autorku k výrokům, které, domnívám se, nejsou dostatečně přesné v případě českého prostředí. Mám na mysli jak přílišné zdůrazňování roku 1918 jako přelomového (o pozice šlechta přichází po celé občanské 19. století, pro které byl rovněž zformulován Braunův koncept „obenbleiben“), tak, a to zejména, výroky o společnosti po r. 1918 jako „odšlechtěné“ (s. 25). Bylo by možná vhodné zdůraznit, že již česká občanská společnost se formovala jako „odšlechtěná“, základní rámec její další existence byl již tedy dán.

Struktura a forma, jazykové zpracování

Ač autorka deklaruje analýzu „strukturálních změn ve společnosti v rozmezí let 1918 až 1948 z hlediska politického, ekonomického a sociálního“, v textu je pojednáno o těchto „strukturálních

změnách“ spíše ve smyslu klíčových událostí dějin první, druhé a třetí republiky, a to takových, které znamenaly ohrožení dosavadního postavení šlechty, ať už politického, ekonomického nebo sociálního. Strukturální změny z hlediska ekonomického např. mi evokují mj. změny hospodaření na velkostatecích, jejich prosperitu či zadlužení, a to v dlouhodobém vývoji. O takových „strukturálních změnách“ se však v textu nehovoří.

Druhá poznámka se týká na můj vkus poněkud rozvláchného úvodu (přestože si nesmírně cením pečlivosti, s níž autorka k psaní přistoupila). Teoretická a metodická východiska hovoří o změnách po r. 1918, tj. po vzniku Československa, ve Stručné práci se uvádějí čtyři studovaná období. Vzniká téměř dojem, že Úvod je složen z několika různých úvodů, v nichž se informace o tom, co se bude studovat, v kterém období a jak, několikrát opakují (např. informace o studovaných obdobích na s. 1, 23 a 26). Patrně z důvodu rozsáhlosti práce se některé informace opakují i ve vlastním textu (např. že se Mikuláš Bubna z Litic dvakrát oženil - s. 39 a 319, že odevzdal svůj úřad 19. ledna 1942 – s. 223 a 298, že rodový majetek měl význam pro šlechtickou identitu). Opakují se i některé položky v seznamu literatury (Bezcený, Jelínková), což je však opět dáno spíše rozsáhlostí práce.

Za poněkud anachronické považuji používání plurálu majestatis, není mi též jasný důvod pro užití spojení „postimperiální doba/postimperiální svět“ - v případě Rakouska-Uherska se nejednalo o žádnou koloniální říši, navíc v literatuře je spojení „postimperiální“ často používáno pro označení období po roce 1945, kdy dochází k rozpadu impérií, tedy koloniálních říší. Spojení „subjekty výzkumu“ bylo patrně zvoleno z důvodu vědeckosti, ovšem v kontextu práce, kde jsou tak působivě líčeny osudy šlechticů, vyznívá poněkud odlidštěně.

Dizertační práce je psána kultivovaným jazykem a živým stylem, je prosta překlepů. Zvláště třetí kapitola, o šlechtě v letech 1918 – 1938 je mistrovsky napsána, čte se jako detektivní příběh.

Další poznámky:

U datací jednotlivých osobností není jasné, jestli autorka v některých případech uvádí záměrně jen data narození nebo zda data úmrtí těchto jedinců nejsou v literatuře, odkud autorka čerpá, ještě zaznamenána (např. Josef Kinský, Alexander Kálnoky atd.).

Paměti hraběnky Micu Coudenhove Kalergi od A. Vondrušové nejsou životopisnou prací, nýbrž edicí pamětí. O Micu nejnověji pojednala Vlasta Čiháková-Noshiro.

Jak skončil soud Jaroslava Thun-Hohensteina s Práškem? (s. 132)

Autorka uvádí, že hradní kancelář se teprve v roce 1935 informovala, které šlechtice je možno považovat za spolehlivé (s. 159). Ale už v dubnu 1934 poskytl František Schwarzenberg hradní kanceláři „seznam mladších příslušníků bývalé šlechty“ s rodinnými podrobnostmi (AKPR).

V seznamu literatury se obvykle uvádějí celá jména a příjmení autorů, byť už byla zmíněna.

Domnívám se, že je takřka nezbytné, aby práci doprovázel rejstřík. Usnadní orientaci ve jménech šlechticů, jejichž osudy dosud byly jen málo nebo vůbec známy.

Závěrem možno konstatovat, že i přes uvedené poznámky, jež mají sloužit především jako námět k diskusi při obhajobě, se předkládaná práce vyznačuje nezvykle vysokou kvalitou a cenným detailním zpracováním problematiky. Tato dizertace víc než splňuje všechna kritéria, kladená na tento typ kvalifikačních prací, a proto ji velmi ráda doporučuji k obhajobě.

Doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, PhD.

Katedra historie FF UP Olomouc

Jihlava, 7. 5. 2015